

Om teori og teorier i det norske talemålsprojekt

af Frans Gregersen

Indledning

Tro ikke at jeg ikke påskønner den store ære det er at blive inviteret til sociolingvistikken genopstandelse i Norge, men det gør mig lidt beklemmt at skulle tale til så mange forskere som enkeltvis og tilsammen ved så meget mere end jeg og så på én gang. Der er formentlig ikke noget jeg kan sige som ikke en af jer kunne sige bedre, så forskellen bliver vel at jeg er *the odd man out* - en *lame* fra de sydlige provinser. Rollen som tilstedeværende er tilsvarende tvetydig: Er min funktion at være den uskyldige tilskuer som bidrager fra sidelinjen med gode råd baseret på de erfaringer vi har fået i Danmark, eller forventes jeg at være til stede som kritiker – en der kan sige det nogle af jer ikke kan, netop fordi jeg tager hjem i morgen, altså at være den der stiller den slags urealistiske krav som vi kun stiller til andre.

Jeg har forsøgt at blande en buket så den består af lige dele dyrekøbte erfaringer og meditationer over sociolingvistikken tilstand lige nu. Vi begynder langt udefra, i filosofien, og nærmer os listigt selve sagen som katten den varme grød.

Forklaring og forståelse

Det hedder i projektbeskrivelsen til det projekt hvis fødsel og/eller døb vi her er samlet for at fejre, at man både vil forklare og forstå. I forskellige videnskabsteoretikers optik er disse to begreber imidlertid konkurrerende. Forståelse er knyttet til den form for hermeneutik som opererer med mennesker med både bevidsthed og intention. Opgaven er at gøre disse menneskers sproglige eller non-verbale adfærd forståelig for os ved at tilskrive dem bestemte intentioner og motiver. I de specifikke projektbeskrivelser optræder flere steder en i forhold til megen kvantitativ sociolingvistik ny bestræbelse på at fundere kategorier, f.eks. identitetskategorier, i informanternes livsverden. Kun de kategorier informanterne betjener sig af i deres konstruktion af mening i deres sproglige omgivelser, har psykologisk realitet og kan dermed benyttes i forskernes arbejder. Det kan betyde at folket er blevet gjort forståeligt i og med at disse kategorier er afdækket. Det vigtigste er her at tanken om at forskeren er klogere end folket er opgivet. Der er i princippet ingen mulighed for at korrigere folks forståelse af deres sproglige miljø.

Anderledes med den teoretiske retning som betjener sig af begrebet forklaring. Her er korrektioner ikke bare mulige, men et særkende for forskningen i forhold til folkets hverdagsbevidsthed. Vi forklarer en informants særlige brug af sprogræk ved at henføre denne til hans eller hendes sociale tilhørsforhold. Dermed går vi faktisk bag om deres forståelse af sig selv idet denne selvforståelse kun i de allerfærreste tilfælde er sociologisk. (Der er ikke noget så vanskeligt som at se sig selv som et sociologisk fænomen, et resultat af en række krydsende baggrundsvariable.)

I karikatur ser den første tankegang mennesket som uindskrænket herre og mester i sit eget hus mens den anden (lige så groft taget) ser mennesket som totalt determineret. I den sidste tankegang går determinationerne bag om ryggen på informanten og opdages derfor ikke mens de sociale kategorier

i den første tankegang skabes af informanterne til deres egne formål, først og fremmest at skabe mening i deres liv.

Deborah Cameron har i en artikel med den lovende titel 'Demythologizing Sociolinguistics: Why Language does not reflect Society' (Cameron 1990) givet sin sammenfatning af hvad der er galt med den kvantitative sociolingvistik:

Quantitative sociolinguistics has certainly clarified some aspects of language in society. But other aspects remain mysterious, the crucial questions unanswered, or even unasked.

What are these crucial questions? Very briefly, they concern the reasons *why* people behave linguistically as they have been found to do in study after study. Sociolinguistics does not provide us with anything like a satisfactory explanation. The account which is usually given – or, worse, presupposed – in the quantitative paradigm is some version of the proposition that 'language reflects society' (Cameron 1990 (1997): 57).

Men hvorfor er det nu så forkert?

Hvad er en sociolingvistisk teori?

Det er et sæt af sammenhængende påstande om forholdet mellem sprog og samfund som tillader at udføre frugtbar empiri. Man kan, i forlængelse af Cameron-citatet, skelne mellem to typer af sammenhænge, afspejlingstanken og konstruktionstanken. Ingen af dem er efter min mening holdbare men ingen af dem er heller helt forkerte; det spændende er hvordan de kan kombineres. Lad os først se på afspejlingstanken:

Det kvantitative paradigme forbindes – helt retfærdigt – først og fremmest med William Labovs banebrydende indsats. Selv om man ovenfor kunne få det indtryk at Labov troede at samfundets lagdeling afspejledes direkte i sprogets lagkager, er det en forsimplet gengivelse af hvad der var resultatet af New York-undersøgelsen (Labov 1966), paradigmet for alle senere

undersøgelser af sammenhængen mellem variation i socialt tilhørsforhold og sprogræk.

Lad os kort repetere de vigtigste kendetegn for det Labovianske paradigme:

1. Opgøret med den ideale taler-lytter i et homogent sprogsamfund
2. Fokus på sprogforandring og her specielt lydforandringer
3. Stilteorien

Ad 1

Labovs indsats ligger i forlængelse af Uriel Weinreichs forsøg på at forny strukturalismen indefra. Han tager udgangspunkt i at der i et sprogsamfund er *orderly heterogeneity* og at den orden man kan finde frem til, findes når man korrelerer foner (netop ikke fonemer) med talervariable. Det betyder at taleren fra nu af specificeres i en eller anden form for sociologisk teori-ramme. Labov selv har sympati for en konfliktmodel af marxistisk tilsnit men brugte i praksis den forhåndenværende parsonianske konsensus-model hvor talervariable lader sig manipulere med inden for et rum afgrænset af indkomst, status og uddannelse. Det der savnes er bl.a. en magtkomponent.

Når man så specificerer på den ene side talerens sprogræk (og hvordan man vælger dem, ja her er der en interessant diskussion) i indextal (og hvordan man regner dem ud, der er der også en interessant diskussion) og specificeret i stilarter (vent lidt) med på den anden side talerens sociale baggrund så får man en korrelation. Til alle dem (os) der har sagt at korrelationer ikke er forklaringer, må man samtidig sige: Det Labov viste, var at sprogbrugen er socialt bestemt og det er ikke så lidt, for den samtidige lingvistik var i den grad forelsket i skriftsproget at man slet ikke kunne se skoven for bare træer. Fordi talen er graduel og flygtig består dens sociale indlejring bl.a. i den forskellige udnyttelse af mere eller mindre diskrete lydige manifestationer af bestemte variable. Men det er slet

ikke der man finder skriftsprogets sociale indlejring, og lingvistikken bidrog dermed til at benægte sprogets sociale karakter. Både teoretisk i kraft af den eksplicite psykologisme i Chomskys *competence-performance*-distinktion og praktisk i og med fokus på skellet mellem 'de sætninger der tilhører sproget L og dem der ikke gør det'. Labovs lingvistik er en anti-idealistisk øvelse og født og opvokset som komplement til en idealistisk lingvistik, nemlig transformationsgrammatikken.

Ad 2

Weinreich havde allerede indledt oprydningen i væsentlige dele af det strukturalistiske arvegods da han skrev om sprog i kontakt (Weinreich 1953). Labov fortsatte ved at udstille strukturalismens problemer med sprogforandring. I dette arbejde greb Labov bevidst tilbage til bedstefædrene i det junggrammatiske paradigme for at fortsætte deres arbejde med en typologisering af lydforandringer som enten lydlove eller analogi. Det dynamiske i den variationistiske sociolingvistik ligger i at det der holder forskellene på plads i lydlagkagerne, er de sociale strukturer. Og når de sociale strukturer så ændres så må sproget afspejle det.

Men Labov er jo ikke dummere end at han introducerer det modgående moment i kraft af at han samtidig, især i Martha's Vineyard-studiet (hans hovedfagsopgave! Her er der et godt forbillede for Talemålsprojektets studerende), introducerer informanternes forarbejdning af deres sociale omverden som *ideologiske anknytningspunkter* – dvs. en stillingtagen til sociale tilhørsforhold som netop ikke umiddelbart afledes af en social struktur men spiller sammen med den – for at vise at disse ideologiske strukturer afspejler sig i sprogbrugen. Efter at have afsløret at etniske grænser ikke spiller nogen særlig rolle blandt de unge på Marthas Vineyard skriver Labov:

The reason that the youngest Portuguese group shows higher centralization is that a larger percentage identify themselves with the island way of life, than is the case among the English-descent group. Whereas almost all of the English group leave the island to

go to college, and few return, almost all of the Portuguese group remain. As a result, they are gradually supplanting the English group in the economic life of the island (Labov 1963 (1972): 34).

Ad 3

Endelig får vi med stilteorien et kraftigt – og kraftigt ideologisk – værktøj til at analysere den unægtelig påfaldende intraindividuelle variation. Hovedværket er stadig New York-undersøgelsen men også Donald Hindles ph.d.-afhandling, som desværre stadig er upubliceret for størstedelens vedkommende, rummer værdifuldt stof. I den sidste følges en bestemt person i flere situationer og det vises hvordan hun varierer systematisk med situationens karakter. Som Meyerhoff har gjort opmærksom på, er Labovs og Hindles stilstudier fokuseret på taleren og den kategorisering af situationen som vi mener hun foretager, mens man både i Couplands og Bells vigtige bidrag til videreførelse af stilproblematikken tager hensyn til publikum; i Bells teori endda så vidt at man taler om *audience design*. Pointen i det sociolingvistiske interview er således for interviewereren at få den interviewede til at tro på at samtalepartneren kan kategoriseres anderledes end vedkommende umiddelbart tror.

Det giver to problemer i praksis: Der er informanter som allerede er afslappede fra starten – enten fordi de er vant til at blive talt med på den måde eller fordi de ikke kategoriserer interviewereren som farlig – og med dem som samtalepartnere får man ikke nogen væsentlige udsving i løbet af seancen. Men der er også – som især Nessa Wolfson højlydt har gjort opmærksom på – ofre der bliver forvirrede af at interviewereren prøver at skifte seancen over mod det afslappede. De har ikke nogen kategori til det interviewereren prøver at etablere. Pointen er imidlertid at der i begge tilfælde foregår en aktiv konstruktion eller rekonstruktion af den sociale virkelighed – talerne skifter jo ikke baggrundsvariablene ud undervejs. Altså: stilteorien og interviewmetodernes effektivitet i praksis viser at det der foregår i samtalen, ikke bare er en afspejling

men også en aktiv konstruktion for hver taler og lytter der indgår i en interaktion: Hvilken *speech event* er det vi i fællesskab er i gang med?

Stilteorien er nok vigtig men det er faktisk ikke en egentlig teori, idet den mangler at give en teoretisk indramning af hvorfor der findes stilskeft. Den indramning Labov forsøger sig med, nemlig at så snart monitoren er slået til vil den talende forsøge at efterligne en prestigenorm, braser sammen så snart det går op for en at det ville betyde at arbejderklassen er dem der ikke *er i stand til* at producere prestigenormen. De vil gerne (hvilket man kan se af at de stilskefter i formelle situationer) men de kan ikke helt (Anne Jensen har gjort mig opmærksom på denne læsning).

Teorien forklarer heller ikke hvorfor middelklasse-mennesker i afslappet stil producerer flere af de sprogræk der er karakteristiske for arbejderklassens sprog.

Stilteorien er derfor blevet suppleret af forskellige andre typer af *middle range* teorier: teorier om prestige, skjult og åben, og teorier om identitet. Jeg skal komme tilbage til de sidste.

Fra afspejling til konstruktion af sociale strukturer

Vi må altså konstatere at selv om det ser ud som om sociolingvistikens primære erkendelse netop var at skillelinjerne i sprogsamfundet svarede nøjagtigt til de skillelinjer de rigtige sociologer kunne trække op for samfundet uden for sproget, så er det en reducerende læsning, ikke mindst af Labovs praksis. Det har ført især engelske forskere, først og fremmest M.A.K. Halliday og, i forlængelse af hans skole, Norman Fairclough til at betone den anden side af sprogsociologien, nemlig at sproget i en vis forstand har meget større betydning i samfundet end den trofast at reflektere samfundsstrukturen. Både Halliday og Fairclough har formuleringer der antyder at sprogbrugen er

konstitutiv for samfundet, at ideologiske strukturer og grundlæggende semantik er med til at fastholde bestemte tolkninger.

Diskussionen viser at sprog er et uklart begreb og at det må præciseres. Grundlæggende for Hallidays tænkning er nemlig at sprog er semantisk baseret. Det betyder at opmærksomheden i sociolingvistikken må rette sig mod *hvilke semantiske strukturer der adskiller sociale grupper*. En forbilledlig gennemgang af problemstillingen findes hos Ruqaiya Hasan i hendes forstudier til det store projekt hun gennemførte i Sidney. Her viste hun at en semantisk analyse gennemført efter de bedste netværksprincipper kunne føres frem til at omfatte samtlige tænkelige realisationer rent sprogligt af en række grundlæggende opdragelsesmønstre. Således kunne hun vise at en middelklassegruppe adskilte sig signifikant fra en arbejderklassegruppe på netop de variable som Basil Bernstein havde teoretisk formuleret nogle årtier tidligere. Det er og bliver en uhyre spændende fornyelse der her er sket af sociolingvistikken, skønt også den har en række problemer som jeg har omtalt andetsteds (Gregersen 1994).

Hvis vi således fastholder at sprog i den ene ende, nemlig den fonetiske ende, udtryksenden, væsentlig afspejler de sociale stereotyper som holdes på plads af intra-gruppekommunikation i form af opsyn der sikrer at gruppens medlemmer ikke snobber eller gør sig udtilbens, men som i intergruppe-kommunikation holdes på plads af den proces der kaldes divergens eller *covert prestige* (typen: 'Jeg vil kraftædeme ikke lyde som en burgøjer', og: 'Nej og jeg vil meget meget nødtigt have inficeret mit nydelige rigssprog'), mens sprog i den anden ende, den pragmatiske ende, væsentlig skaber sociale relationer, udformer den særlige kultur som er gruppernes svar på de almene problemer vi alle står over for (f.eks. og i påfaldende grad opdragelsesproblemer), så står vi tilbage med et brændende spørgsmål som jeg bare vil stille her: Hvad er den interne sproglige relation mellem de to yderpunkter som vi normalt bare

sammenfatter under det alt for omfattende begreb 'sprog'? Det spørgsmål fører for mig at se tvangfrit over til begrebet genre.

Vi har i mange år haft brug for et begreb mellem tale sådan *plain and simple* og så de meget specificerede former vi finder f.eks. i interviewet. Det har været almindelig viden at der i et normalt sociolingvistisk interview optrådte underformer som den berømte 'mundtlige fortælling' (narrativen (jvf. Møller 1993)). Labov har endda bygget sin definition af uformelt sprog på denne genre. Men i normale interviews optræder også (afblegede) 'betroelser', 'sladder', 'information' og sikkert mange flere genkendelige former for tale.

Mange begreber har været på banen for at dække afstanden mellem sociologi i form af *samfundssfære* (reklamer hører f.eks. til i konsumtionssfæren, vi bryder os ikke om reklamer for sager der hører privatlivet til som partnere eller opdragelsesformer) *institution* og *sprog*, dvs. *speech event*. Denne tretrinsraket er forsøgt forlænget flere gange med Stephen Levinsons *activity types*, John L. Austins konventionaliserede ritualer (giftermål, skibsdåb og andre lignende, højt stilerede, talesituationer) og jeg foreslår altså at vi ser på begrebet genre som en udfyldning af hullet mellem talehandling og aktivitetstype. Pointen ville være at aktivitetstyperne er karakteristisk forskellige i deres formål (og det hænger naturligvis sammen med deres samfundsmæssige funktion) og at dette vil afspejle sig i de talehandlinger der typisk står til rådighed. Hvis det kan lykkes at specificere denne forbindelse, vil det muligvis kunne lykkes at fortsætte med at se på hvilke prototypiske syntaktiske konstruktioner man så kan bruge til at udføre de pågældende typiske illokutionære handlinger. Vi får nok brug for mange nye typer af handlinger og omvendt vil det givetvis vise sig at nogle af de sproghandlinger der er ofret umådelig meget tid på, er marginale for de fleste genrer. F.eks. er *løftet* efter min bedste mening en marginal sproghandling hvorimod *tilbud* og *afslag* er centrale for en lang række aktiviteter, og *spørgsmål* og

påbud af forskellige slags helt centrale for vigtige aktivitetstyper som undervisning og opdragelse.

Jeg håber jeg hermed har sandsynliggjort at skiftet fra fonetiske variable til syntaktiske i sig selv er kopernikansk og meget væsentligt men at det kræver at syntaksen indlejres i en analyse af hvilke aktivitetstyper der analyseres (hvis det altså er en autentisk aktivitetstype), og hvilke sproghandlinger denne typisk aktualiserer.

Determinationen (afspejlingen i sproget af de samfundsmæssige strukturer) har altså to spor, et *individuel* knyttet til talerne, det er det vi fanger med talervariablene køn, klasse og alder, og et *institutionel* som dækker indramningen af talen i form af sfære, institution, aktivitetstype, sproghandling og (proto)typiske syntaktiske strukturer til udførelse af sådanne. Den individuelle determination ser således ud til stærkere at gælde for fonetikken (eller også er det bare den funktion vi ved mest om), mens den institutionelle linje bestemmer pragmatikken. Det der knytter de to 'ender' sammen er så semantikken, det der skal siges.

Regionalisering og determination

Lad os nu se på hvordan forholdet mellem determination og konstruktion slår igennem i projektbeskrivelsen for talemålsundersøgelsen. Et oplagt eksempel er regionalisering. Overalt i den verden vi kender til, har man beskrevet processer hvor oprindelig meget lokaliserede og distinkte sproglige varieteter mister deres særpræg. På den måde kommer de oprindeligt bittesmå lokaliteter til at gå op i sprogligt set større områder. Da vi normalt skelner mellem sproglige størrelser inden for det geografiske kontinuum netop ved hvor specifikt de lader sig placere på et landkort taler man her om en overgang fra *dialekt* til *regionalsprog*. Selve processen kan kaldes *dialektudjævning* (*dialect levelling*), et begreb der interessant nok

har negative konnotationer til tross for at selve ordet *levelling* indicerer en ligestilling.

Nu er det jo indlysende at der kendes prosesser af en ganske anden art som forløber på samme måte, nemlig de økonomisk-sociale prosesser der binder geografisk adskilte enheder sammen i større konglomerater. En oplagt hypotese er da at de to prosesser løber parallelt eller – måske endnu mere oplagt – at den ene determinerer den anden. Hvis man er idealist, tror man at den sproglige proces determinerer den økonomisk-sociale utvikling. Omvendt hvis man er materialist.

Ser vi nu på det typeprosjekt som er knyttet til Oslo, tales der med haplogisk artikuljonsbasis om regionalisering i Oslo-regionen. Begrebet regionalisering defineres som følger: “en prosess hvor språklige innovasjoner kan knyttes til et geografisk mønster for spredning.” (prosjektbeskrivelsen, s. 10).

Om determinasjonsforholdene sies det:

Regionalisering er betinget av flere ytre forhold, som økonomiske og sosiale forhold (næringsliv som medfører stor sosial mobilitet), videre arten og mengden av interaksjon og identifikasjon hos språkbrukerne, både i sentrum og periferi (op.cit.: 11).

og lidt senere hedder det om de særlige forhold i Oslo-regionen:

Oslo-mål må antas å påvirke det ganske land, først og fremst gjennom etermedierne. Dette til forskjell fra andre regionmål, som nok har mindre circumferenser (ibid.).

Det interessante i denne argumentation er at det først hedder at sproglige forhold kan ‘knyttes til’ et geografisk mønster. Her antager vi at sprogtræk spredes og da det nødvendigvis må implicere spredning i rum, kan der pr. definition angives en geografi for den. Det springende punkt er imidlertid *om* der er sprogtræk der spredes og da hvilke. Det vil blive undersøgt ved at man ser om Oslo-træk der adskiller sig fra sprogtræk der

traditionelt var knyttet til en bestemt lokalitet i Oslos omkreds, nu er blevet adopteret der også.

Men når det gælder determinationen er der en tydelig vaklen. På den ene side angives de træk der determinerer den sproglige regionaliseringsproces, som værende 'ydre', på den anden side medtages også en størrelse som 'identifikation'. Her mener jeg vi nærmer os en cirkelslutning. Med mindre man præciserer de sociale processer *i socialvidenskabelige termer* (er der tale om økonomisk integration f.eks. mellem underleverandører til samme store industrivirksomhed, i form af udligningsordninger, fælles finansiering af offentlige anlæg eller offentlige institutioner (som universiteter, hospitaler eller lignende), eller er der tale om social integration. f.eks. i form af sammenlægninger af kommuner, trafik og kommunikativ integration i form af nye vejanlæg og som følge heraf nye bosætningsmønstre, etc. etc.), vil man ikke kunne sige noget om determinationens karakter – og man vil slet ikke kunne hævde noget om identifikationens særlige rolle.

Det vil ikke være nogen ny endsige nogen forklarende oplysning at sige om en person der ifølge vores fordomme skulle tale en lokal varietet men faktisk taler nærmest som en indfødt Oslo-beboer, at hun identificerer sig som Oslo-beboer. Hele pointen i begrebet identifikation må vel netop være at få et begreb som fanger den anden side af sprogets rolle, den aktive konstruerende side, den der netop ikke er determineret. Og det forudsætter at vi kan forene noget sprogligt med noget ikke-sprogligt. Jeg spørger altså: Hvilke andre træk end de rent sproglige er der på at vedkommende identificerer sig med storbyen? Man kan foreslå en buket af følgende muligheder:

* storby står for modernitet, internationalitet mm.: hvis vedkommendes musik- og/eller tøjsmag (både ideal og praksis) er dirigeret af musik- og tøjsmagen i London og New York er der tale om identifikation med Oslo (snarere end med lokalmiljøet)

* udtrykte holdninger: hvis vedkommende i interviews tager afstand fra *fucking Åmål* og f.eks. knytter sine livsforhåbninger til at komme væk så hurtigt som muligt, er der gode indicier for at vedkommende identificerer sig som antilokal

* værdier: hvis vedkommende konsekvent lægger vægt på de negative sider af lokalsamfundet f.eks. i form af strikte normer og konstant overvågning i stedet for at sætte pris på sammenholdet og det tætte forhold til familie og naboer, er der gode indicier for at vedkommende identificerer sig som antilokal

Man skal naturligvis være opmærksom på at der kan være tale om et komplekst sammenspil af faktiske livsudsigter og holdningsdannelse hvad der i denne sammenhæng betyder et komplekst sammenspil af determination og konstruktion (som det var tilfældet på Martha's Vineyard, se ovenfor). Det kan tænkes at disse holdninger vil være signifikant forskelligt fordelt inden for ungdomsgruppen alt efter om informanten tilhører den gruppe der traditionelt får sin uddannelse uden for lokalmiljøet (Middelklassen) eller ej (Arbejderklassen).

Hvad nu det sidste citat fra projektbeskrivelsen ovenfor angår, så rører det ved det sidste mysterium i denne sammenhæng nemlig at der både er tale om en national udjævning (ætermedierne) og en regional. Hvordan forholdet er mellem disse to processer og den endnu større der hedder internationalisering, evt. globalisering, det er det yderste spørgsmål i dette lagdelte løg af mysterier

Forholdet til strukturlingvistikken

I projektbeskrivelsen for det samlede talemålsprojekt giver skiftet fra sociofonetik til syntaktiske variable anledning til en tøvende renæssance for strukturlingvistikken i form af *principles and parameters*-teorien. Jeg er ikke hverken ekspert eller særlig indlæst i denne særlige udformning af Chomsky-

ansk sprogteori men vil gerne gøre opmærksom på at det problem parameter-teorien *måske* kan løse, er det – vigtige og aktuelle – problem om sammenhængen mellem syntaktiske strukturer. Den kan med andre ord sikre at vi ikke går galt i byen i vores isolation af en syntaktisk variabel, den er måske styret, nemlig af en anden størrelse i syntakshierarkiet og så skal vi naturligvis have fat i den overordnede variabel og ikke bare nøjes med at se på en af de underordnede.

Det vil sige at parameterteorien i bedste fald kan give os et strukturalistisk svar på hvilke sammenhænge der findes indenfor syntaks, fuldstændig på samme måde som fonologien kunne have givet os svar på hvilke fonologiske systemer der findes og hvordan de enkelte variable indgår i disse. F.eks. er det jo oplagt at der på dansk er *mulighed* for sociofonetisk variation i manifestationen af a-fonemet simpelthen fordi der er fonetisk plads, hvad der ikke er i fortungerækken. Dør vil eventuelle forskydninger blive til kædereaktioner mens a-variationerne kan forblive forholdsvis stabile netop fordi der kun er ét fonem.

Det parameter-teorien ikke kan give os, er derimod en forklaring på hvordan syntaks og semantik hænger sammen, altså et egentligt funktionelt svar på vores spørgsmål; det ligger i paradigmets hele natur. Lad mig her kort nævne at et for mig at se nok så frugtbart udgangspunkt for studiet af syntaktisk variation ville være et sprogpsykologisk således som det er blevet foreslået af John Hawkins i bogen *A Performance Theory of Order and Constituency fra 1994*. Hawkins spørger simpelthen hvad syntaksens rolle er, og han svarer at syntaksen skal gøre det så let som muligt at komme frem til indholdet via de forskellige formninger som syntaksen pålægger indholdet. Indholdet er logisk, eller rettere semantisk ordnet (og det vil sige ikke lineært) mens syntaksen nødvendigvis må være lineær. Det er som at læse Saussures gamle læresætning anvendt af en brite: signifianten er altid lineær.

Når man hertil lægger, at vi ved en del om korttidshukommelsens måde at fungere på så kan vi nærme os en række

betingelser som den syntaktiske formning må opfylde for at føre sprogforståelsen frem til det rette resultat. Og disse betingelser viser sig at prioritere mellem syntaktiske strukturer alt efter hvor effektive de er til at løse den bundne opgave. Derfor kan de få forklarende værdi for syntaksen. Syntaksen ser sådan ud fordi den skal være maksimalt effektiv for sprogproducenter og sprogrecipienter på én gang.

Kritikken af den labovianske sociolingvistik

Udgangspunktet for det danske Projekt Bysociolingvistik var en kritisk reception af Labovs paradigme. Det er karakteristisk for tiden at det ikke er tilfældet for talemålsundersøgelsen.

Og hvad er der så i vejen med det labovianske paradigme? Hvorfor er det ikke det selvfølgelige udgangspunkt for talemålsundersøgelsen? Der gives i projektoplægget flere forskellige antydninger af et svar. For det første fastslås det lige fra starten at sociolingvistikens blomstring var kort:

Dessuten er det et faktum at sociolingvistisk forskning i Norge havde en glansperiode som varte bare en 10–15 år; de seinere årene har aktiviteten vært nokså laber (2).

Jeg forbigår det faktum at 'laber' betyder noget andet på dansk og spørger: Er det her nu rigtigt? Og hvis det er, hvad er så forklaringen? Til det første: Det fremgår at man mener blomstringen varede fra 1970'ernes begyndelse til så altså ca. midt i 80'erne. Det er efter min mening upassende beskedent at på den måde forbigå seniorerne Ernst Hakon Jahr og Helge Sandøys indsatser og næste generation nemlig Brit Mæhlums, Helge Omdals og Gunnstein Akselbergs disputatser. De syner da ellers ganske flot i landskabet – for nu bare at tage monumenterne.

Til det andet spørgsmål: Området er 'underprioritert' siges det. Af hvem? Det er givetvis rigtigt at der ikke har været de store fælles indsamlingsprojekter som man havde i Oslo og Bergen under blomstringstiden, men er det kriteriet? Man

kunne måske også mene at vi i Danmark har indsamlet flere data end vi nogensinde har fået udnyttet. Manglende studenterinteresse antydes men er *det* rigtigt? Der bliver på denne konference præsenteret i alt 10 hovedfagsspecialer. Det er langt flere end vi ville kunne præstere i Danmark og jeg *tror* heller ikke Sverige kan være med i den konkurrence. Skal vi være ærlige er der vel ikke tale om nogen mangel på interesse fra hverken seniorer eller juniorer og alligevel er det vores fælles indtryk at der er krise i paradigmet.

Efter min mening skyldes det ganske enkelt at paradigmet ikke kan leve op til sine egne krav og navnlig ikke til den ændrede omverdens.

Sociolingvistikken råder, som Cameron siger det, ikke over nogen alment akcepteret teoridannelse der slår til over for de fænomener i vores sproglige omverden vi ønsker at belyse. Men det får naturligvis konsekvenser hvis ikke man vil nøjes med at forske i de spørgsmål som variationslingvistikken kan bruges til at besvare.

De fænomener talemålsprojektet har taget på sig som sine, er først og fremmest af makrosociolingvistisk art: Man ønsker at undersøge hvordan udjævningsprocessen forløber. Og man ønsker at forny den sociolingvistiske metode ved at inddrage hvad man bredt kunne kalde hermeneutiske synspunkter både i form af øget opmærksomhed på interaktion i indsamlingsøjeblikket og i form af øget tillid til og interesse for informanternes perception af deres sproglige omverden. Her er man helt på linje med udviklinger der har gjort Dennis Prestons *perceptual dialectology* til et slagnummer på kongres efter kongres, og for øvrigt med et ønske om en større integration af socialpsykologi og sociolingvistik. I det følgende afsnit skal jeg tage netop dette problematiske forhold op.

Socialpsykologi og sociolingvistik

Enhver empiri kan anskues som en unik historisk begivenhed. Hvert enkelt møde mellem en informant og en forsker er

naturligvis en særlig og stedfæstelig begivenhed i to livshistorier. Det er imidlertid ikke sådan man ser empiri i den kvantitative metode. Man ser på det samlede sproglige output og tæller det op. Når det går højt opdeles informantens sprogproduktion internt i stilarter (ikke altid efter gennemskuelige kriterier) men så er det også slut. Inden for hvert stilafsnit tælles enhver vokal af en given type som et eksemplar og dens værdi lægges blindt til alle de andre af samme slags.

I

Et første brud med denne behandlen af informanten som et blindt variantproduktionsanlæg opstår i og med at man netop begynder at se på indsamlingen som en samtale. Der sættes spørgsmålstegn ved om informanten kan anskues uafhængigt af interviewer, om der mon ikke snarere er tale om en *speech event* frembragt af informant og interviewer i fællesskab. (Heegaard, Hvilshøj og Møller 1995). Det betyder at en række håndgrebs virkning (eller deres manglende sådan) kan forklares ved at der manipuleres vellykket eller mislykket med informantens perception af den *speech event* han eller hun deltager i – eller afviser at deltage i.

Det er velkendt at *stilskeft* giver sig til kende i tallene men det har længe været et problem hvordan man skulle fortolke de fluktuationer der kan ses i variantproduktionen. Kunne man nu underindele stilarterne på basis af kriterier der intet har med fonetik at gøre, sådan at en stilart som narrativen for eksempel blev underinddelt i de byggeklodser den består af, skulle man yderst ude kunne forudsige at variantproduktionen kunne gøres forståelig *ikke som kvantitative mønstre som forudsætter en evigt kalkulerende samtalepartner men som kvalitative mønstre*. Før Erik Møller så urimeligt og helt uforståeligt døde fra os, planlagde han og jeg i fællesskab at se på om de data vi har fra Projekt Bysociolingvistik, kunne forklares bedre på denne måde. Det ville betyde at variantfordelingerne i de afsnit der på grundlag af interaktionelle, semantiske og *channel cue*-kriterier ganske vist blev kate-

goriseret som narrativer men netop ikke som 'afslappet stilart', skulle adskille sig fra variantmønsteret i de passager der indeholdt en intens narrativ og som følge heraf opfyldte kriterierne for at blive regnet for tilhørende den afslappede stil.

Og man skulle kunne gå videre: En umiddelbart berettiget forventning ville være at f.eks. a-varianterne (det korte a varierer som bekendt i en række henseender i moderne dansk) i de såkaldte orienteringssekvenser ville adskille sig signifikant fra dem i *complicating action*. Det ville gøre disse variantmønstre forståelige som andet end statistisk signifikans. (Hvad ved vi om statistisk signifikans inden for sprogbrug ellers? Næsten intet fordi der endnu ikke mig bekendt er lavet eksperimenter hvor man fuldt kontrolleret frembragte sprogsprøver som henholdsvis adskilte sig signifikant, og bare adskilte sig. Prøv det!)

Første brud var altså at se interaktionen som et forløb, et forløb hvor de to deltagende personer nærmer sig hinanden og efterhånden får en fælles historie. Man kan stilfærdigt gøre opmærksom på at selve feltmetoden forudsatte at dette netop skete, ellers var der ikke kommet nogen stilskeft i kassen.

II

Det næste brud kom da man forsøgte at gøre informanterne til psykologisk forståelige personer som havde en identitet og en holdning til den de talte med. Det førte til at man inddrog en hel diskurs fra sprogholdningsteoriene og begyndte at forklare alle afvigelser ved at se på samtalerne som konvergens- henholdsvis divergensresultater. Problemet er jo, som vi kort har været inde på det ovenfor, at disse termer hvis ikke de defineres uafhængigt af de sproglige fænomener, f.eks. i form af kropsholdning, gestus eller anden form for interessetilkendegivelser, kan forklare alt: Hvis informanten skifter i den retning vi gerne ville have ham til, *konvergerer* han, men hvis hun ikke gør det, *divergerer* hun. *So what?*

Et helt alment problem er at socialpsykologien forudsætter netop sociolingvistikken for at give mening. Det er nødvendigt at vide hvad en given sprogform skal tages som, med andre ord hvilken identitet der påkaldes, for overhovedet at kunne fortolke mønstrene i kon- og divergens.

Der er en hårfin grænse her. Vi havde på det posthus jeg frekventerede da jeg var meget ung og boede på det ukonventionelle Christianshavn, en postarbejder som tog sig af pakkerne. Han havde et aldeles ukvalificeret job, tog blot imod. Karakteristisk for moderniseringsprocessens konsekvenser for servicearbejdet: det job er for længst afskaffet. Grunden til at jeg kan huske ham og nævner ham lige nu og her, er at han talte et forbløffende overklassedansk. Forbløffelse er nu som altid en funktion af fordomme. Pointen er at han talte en anden sociolekt *end hans job berettigede ham til*.

Det kunne nemt have gået galt men det gjorde det ikke, for han afveg opad. Det var bare lige der og lige med den stilling – forbløffende. Havde han nu været ansat på Hellerup postkontor, dvs. i den mest overklassede del af København hvor kunderne i almindelighed talte sådan dengang, så ville han være blevet fyret i løbet af kort tid. Hvorfor? Fordi han ville være blevet forstået som om han parodierede kunderne!

Det er først når sammenhængen mellem social status og sociolekt svigter, at vi bliver opmærksom på hvor afhængige af den vi er for at få vores omverden til at passe. Når folk i almindelighed kan give en nærmest uendelig fyldig karakteristik af et menneske alene på baggrund af at have hørt en minutlang båndprøve med den pågældende, skyldes det at vi har opsamlet en kolossal erfaring om sammenhængen mellem sprog og udseende, social status og holdninger.

For at kunne bruge den socialpsykologiske diskurs uden at komme ind i en ond cirkel hvor det der skal forklares allerede er beskrevet i de teoretiske termer som forklaringen skulle bruge (altså f.eks. at grunden til at hun afviger her, er at hun divergerer), må vi stille det krav at der findes andre former for evidens end netop de sprogræk der skal forklares. Be-

mærk at det ikke er nok at indhente holdningstilkendegivelser til bestemte roller i almindelighed, det må også kunne eftervises at informantens holdning til den særlige person som inkarnerede rollen i netop denne interaktion, var positiv eller negativ.

Og så er der vel det med holdninger at de kan svinge igennem et forløb. Hvis de kan det bliver det meget tillokkende at forklare netop mikroudsving i variantbrugen på denne måde, altså som skift i holdning til modparten. Miriam Meyerhoff har i en interessant artikel i *Language and Communication* analyseret en samtalestump mellem hende selv og en informant hvor hun mener at kunne konstatere at den interviewede i begyndelsen bruger den inklusive vi-form (altså vi = du og jeg) (ovenikøbet metaforisk for hun er udmærket klar over at hun ikke kan inkludere Meyerhoff i den gruppe hun selv tilhører), men at hun under påvirkning af at intervieweren konsekvent bruger den ikke-inklusive tiltale (I = I andre, ikke mig) derefter skifter til at bruge den eksklusive vi-form.

Problemet med en sådan forklaring er at det virker meget overbevisende – men mest i kraft af at vi ikke kan give anden forklaring med de oplysninger vi har.

Andet brud består således i at begynde at se informanten som et handlende menneske.

III

For at kunne forklare den slags svingninger som Meyerhoff behandler, skal der være tale om at svingningerne vedrører brug af varianter af samme variabel. Ellers er den mest nærliggende forklaring simpelthen at informanten giver udtryk for to forskellige indhold. I takt med at man har udvidet det sociolinguvistiske interessefelt til at indbefatte og måske endda særlig fokusere på syntaktiske variable er denne problematik blevet særlig påfaldende. Inge Lise og jeg har gennem mange år arbejdet med hovedsætningsordstilling i afhængige sætninger. Jeg skal spare jer for en længere rapport om vanskelig-

hederne ved at afgrænse syntaktiske variable men kun ganske kort fremhæve at der findes to forskellige tolkninger af sætninger af typen: 'jeg gik fordi jeg ville ikke komme til at græde' og 'jeg gik fordi jeg ikke ville komme til at græde' (forskellen markeres af 'ikke's placering).

Enten betyder de noget forskelligt eller også er de varianter af samme indhold.

Nu kan vi så demonstrere forskellen på den mere kvalitative tilgang og den kvantitative. Vi har pænt talt op hvor mange af vores informanter fordelt på aldersgrupper, to køn og to klasser der brugte hvor mange af hver variant (Gregersen og Pedersen 1997).

Men alle disse eksemplarer er jo hentet ud af en kontekst. Den nye form for integreret mikro- og makrosociolingvistik ville derimod tage udgangspunkt i at alle – og jeg mener alle – disse sætninger skulle placeres i deres kontekst. En enkelt af dem kunne have været den der optræder i en narrativ som den der er gengivet nedenfor (s. 73) fra en gruppesamtale mellem en interviewer og to informanter. Og teorien er så at man ved at se på mikrokonteksten, indlejringen i en rækkefølge, placeringen i fortællingens struktur kan forklare dens forekomst. Er det tilfældigt at den fordi-sætning som informanten siger som en forklarende sidebemærkning, har hovedsætningsform eller er det systematisk? Vi har ikke undersøgt det men vi har råmaterialet til denne korrektion af vores egen kvantitative undersøgelse. Så det gør vi nok en dag. Men hovedpunktet er at det lader sig kun gøre fordi vi har begge dele (bemærk hoved-sætningsordstillingen).

Tredje brud: at placere varianterne i kontekst.

Socialisationsproblemet

Afspejler sproget samfundet?

Vi må nu have nok materiale til at kunne besvare dette spørgsmål med et trivielt ja. Samfundets klassesdeling og kønsdeling afspejler sig i de kvantitative brugsmønstre for en række fonetiske variable. Vi har ikke mig bekendt tilsvarende klare resultater for de få syntaktiske variable der er blevet undersøgt, men hele øvelsen efterlader os med et stort og brændende spørgsmål: Hvordan kan det lade sig gøre? Hvordan kommer det i stand? Hvordan kan det være at ikke bare personer der kan indordnes i et socialt hierarki, men også deres børn som ikke selv indtager nogensomhelst plads i disse hierarkier, tilsyneladende uden besvær kan indpasses som repræsentanter for forældrenes placering? Det er indlysende at svaret må søges i den formning der sker af børnene fra deres tidligste ankomst til samfundet.

Jeg har for nylig læst en interessant undersøgelse af en amerikansk sociolog og antropolog, Karin Martin, som beskæftiger sig med hvordan børns kropslige socialisering foregår i et amerikansk institutionsmiljø. Hendes metode er den antropologiske feltarbejdsteknik hvor fyldige observationer efterhånden samles om bestemte temaer og kvantificeres. Det trivielle billede opløser sig her i en række fascinerende samspil mellem de voksne og de børn de skal opdrage. Tilsyneladende irttesættes pigerne hurtigere når de når et vist støjniveau og et vist bevægelsesniveau og de tager tilsyneladende hurtigere og mere modstandsløst imod opdragelsen, de retter sig ind og bliver på den måde kropsligt mere disciplinerede. Det betyder at de senere i skolen har lettere ved at demonstrere skoletilpasset adfærd end drengene har og det betyder så at de bliver den stille og artige baggrund for de første års evige slagsmål mellem (især arbejderklasse-) drengene og læreren om ro og muligheder for at få undervisning i stand.

Vi er tilbøjelige til at simplificere den slags undersøgelser til et forbyrder-offer-skema. Det ville være så let at konkludere at det er pædagogerne der gør forskel men man ville på den

måde se bort fra at det gør alle vi andre også. En morsom detalje er at køn er farvekodet i de to amerikanske institutioner: pigerne har lyserødt på og drengene alle mulige andre farver bare ikke lyserød. Det er forældrene der har købt tøjet, ligesom det er dem der har oplevet barnets ulykkelige miner når de foreslog noget andet end lyserødt. Der er tilsyneladende en sammensværgelse her men det mærkelige er at vi alle er med i den.

På samme måde kunne man tænke sig at undersøge den sproglige socialisation. Vi går ud fra som en nogenlunde selvfølge at der er fundamental forskel på den socialisation der sker i familierne, vi kalder den den primære og så den der sker i kammeratskabsgruppen og institutionerne, den vi kalder den sekundære. I familierne sker tilegnelsen som netop det: der er tale om en naturlig tilegnelsesproces uden nogen styring fra opdragernes side. Dette menes ikke mindst at gælde for sproget som jo opdages ekstremt hurtigt af den chomskyanske baby som har sine velindstillede parameterantenner ude allerede fra fødslen. ('Aha, norsk og endda sunnmørsk, hvilken herlighed!').

Denne tilegnelse står så i modsætning til skolens og kammeratskabsgruppens styrede udlæring af normer herunder sproglige, for skolens vedkommende især skriftsproglige normer. Jeg har altid forstået at det var forbudt at rette på børnenes sprog i Norge men det har tilsvarende stået som en gåde for mig hvordan man vil kunne opretholde et forbud når man samtidig retter på livet løs i deres skriftsprog. Og har man undersøgt hvor ofte kammeraterne – og forældrene oh skræk – forsynder sig mod denne grundlov? Drilleri på grund af dialektale ejendommeligheder er da vist ikke noget specielt dansk.

Der er en vigtig forskel på det naturlige tilegnelsesforløb og så det styrede undervisningsforløb som synes at være impliceret i skellet mellem primær og sekundær socialisation og som svarer til skellet mellem talesprogstilegnelse og skriftsprogsindlæring. Det jeg mener er at der ikke i nogen lande mig

bekendt findes 'naturlig' tilegnelse af skriftsprog. Summerhill-skolen prøvede vist nok en gang i dens levetid at overlade læseindlæringen til det tidspunkt hvor eleven selv sagde til. Pointen var at der var børn der aldrig sagde til mens de var på Summerhill. Det er nemlig ikke nødvendigvis for vores egen skyld lige nu og her vi lærer at læse men først og fremmest fordi det skal bruges til skoleformål og senere uddannelse.

Og skriftlige udfoldelser kommer ikke af sig selv, de skal bestilles og bliver først til normalt norsk efter en intensiv retteproces. Hvorfor? Fordi talesproget er en elendig model for skriftsproget alle steder hvor man længe har haft et skriftsprog. De tjener helt forskellige formål og skriften må derfor læres som sådan, som en specialiseret kulturteknik. Omvendt er det naivt at forestille sig at de to socialisationsformer holdes adskilt i de børnehoveder og -kroppe som udsættes for dem. Det betyder at nogle børn og nogle forældre indretter deres liv så den sekundære socialisation (som de ikke har kontrol over) støttes bedst muligt af den primære (som de dog delvis kontrollerer), mens andre indgår den modsatte kontrakt.

Nu kommer jeg så til talemålsundersøgelsen. Flere projekter interesserer sig for ungdomssprog, ingen for den tidligere socialisation så vidt jeg kan se. Det tror jeg er en fejl i et så stort projekt, jeg ville tale for den maksimale aldersspredning, blandt andet for at kunne undersøge hvis sprog det er børnene tilegner sig – i hvilke situationer. Og med tilegne sig mener jeg noget meget kompliceret, jeg skulle snarere have sagt: Hvilken viden de forskellige sprogbrugere har på forskellige stadier i deres livshistorie, for vi er også interesseret i om de kan kende forskel på de forskellige dialekter, hvor tidligt de har holdninger til dialekterne (og om deres viden er knyttet til deres holdninger, ingenlunde en selvfølge) og sidst men ikke mindst er vi interesseret i om de kan efterligne de sprogformer de kender, f.eks. i form af en parodi. Jeg har i årevis drømt om at opfordre børn og unge til at udføre parodier for så at se hvilke sprogtræk de kan manipulere med (og hvilke de slet ikke kan klare).

På den måde kunne man også få en frugtbar indgang til det meget vanskelige spørgsmål om hvad der bestemmer hvilke sprogræk der tabes og hvilke der lånes.

Der er flere svar på det spørgsmål som ligger bag hele udjævningstanken: Hvilket sprog bliver referencesproget for de nye regioner, er det det sprog dem der har højest prestige taler (og hvordan skal man så måle prestige), eller er det det sprog holdningsundersøgelserne viser folk mener er det smukkeste, bedste eller mest efterlignelsesværdige? Og er der ikke en mistænkelig cirkulende bevægelse i argumentationen her?

Problemet ungdomssprog og longitudinalundersøgelser

Der er i projekterne stor interesse for ungdomssprog. Det hedder i projektbeskrivelsen for typeprojekt knyttet til Oslo Universitet at man ved at interessere sig for ungdomssprog kan se ind i fremtiden: "Nå utvikles kimene til det som vil bli det framtidige talemålet i Norge, først og fremst i form av ungdommens språk." (projektbeskrivelsen s. 10).

Men er det nu helt rigtigt? I en teoretisk redegørelse for begrebet kronologisk alders betydning for sprogbrug ville man måtte argumentere længe og overbevisende for at kronologisk alder er bundet sammen med tilegnelse, sådan at det sprog man taler i ungdommen er det samme man bliver ved at tale. På dette punkt har Labov efter min mening haft en umådelig skadelig indflydelse. Enhver af os kan høre at vores forældre taler gammeldags og at vores børn taler så vi indimellem ikke kan forstå det, men det følger ikke heraf at de altid har talt sådan og at de vil blive ved med det. Hvis vi i øvrigt tror på begrebet livsafsnit, må der vel være en modifikation af sprogbrugen som følge netop heraf. Det betyder at de unge mennesker der i dag deltager med liv og sjæl i ungdomskulturen, i hvert fald til en vis grad vil skifte sprog når de når ind i det livsafsnit hvor dem de omgås, er forældre til børn i den samme

børnehave og/eller arbejdskammerater, som for øvrigt udmærket kan være aldersmæssigt betydelig mere spredt end ungdomsgruppen.

Vores nevø underholdt til sin 30 års fødselsdag den let chokerede forsamling med sine meriter og fortalte bl.a. at han havde tilbragt en nat i detentionen i København, stangstiv af druk. Nu har han en datter på 1 år og er på rette vej til at blive noget stort i tobaksindustrien; jeg mener han har skiftet sprog. Ikke alene har han til en vis grad skiftet sprog, han har også til en vis grad skiftet udseende, meninger og holdninger. Han har fået en ny identitet. Det er altså ikke så simpelt at sige hvilke træk fra ungdommen han vil bære med over i seniliteten.

Jeg vil gerne her slå et slag for undersøgelser i *real time*, dvs. undersøgelser hvor man følger de samme informanter i flere interviewomgange, gerne med flere års mellemrum. Det hører til vores fags store forsømmelser at vi har taget Labovs *apparent time*-paradigme med aldersstratificering som et udtryk for hvordan relationerne mellem generationerne vil være nu og altid.

I Chambers fremragende lærebog i sociolingvistikens teori optræder problemstillingen på en måde som jeg synes viser ideologiens skadelige virkninger. Først omtaler Chambers to eksempler på generationsspecifikke variable (som så ved nærmere eftersyn for den enes vedkommende viser sig ikke at være aldersspecifik, middelklassen opgiver den bare så den bliver typisk for arbejderklassesproget) og mener så at de er ret sjældne. Hvor ved vi det fra?

Derefter kommer vi så til en af de få undersøgelser hvor det kan lade sig gøre at teste sammenhængen mellem alder og generation. Med 20 års mellemrum blev der i et lille japansk samfund gennemført store survey-undersøgelser. Det samfund der var undersøgelsens genstand, var i 1950 relativt isoleret men blev i løbet af de 40 år undersøgelserne spænder over, inddraget under Tokyos indflydelsessfære. Labov har engang sagt at en by skal være en millionby for rigtig at have indflydelse på sit opland. Tokyo må siges at være velkvalifi-

ceret i denne henseende, i hovedstadsområdet er der i alt 25 millioner mennesker. Når vi nu ser på de figurer som resumerer resultaterne, skal vi huske hvordan de skulle se ud hvis ungdomssproget var fast. De skulle have den egenskab at dem der var 15 i 1950 talte fuldstændig som dem der er 35 i 1970. Lad os se på de fonetiske indikatorer:

If you look at the 35–44 year-olds in the 1950 survey, you can infer that they maintained their usage of standard and regional variants as they grew older. (...)

That was not true for the people younger than they were in 1950. By 1971, those subjects had all increased their use of standard variants as compared to their use when they were under 35 in the earlier survey. Standardization presumably became firmly established as the community norm in this interval (Chambers 1995: 196).

Bemærk hvordan forfatteren glider fra at fastholde at *apparent time*-opdelingen kan bruges til at forudsige *real time* - en hypotese han har etableret som sin et par sider før - til umiddelbart efter at fremstille det modsatte synspunkt som om det var den naturligste sag af verden: sprogsamfundet er blevet dialektudjævnet så nu taler sprogbrugerne anderledes end de gjorde før. Men det må da for helvede betyde at vi så skal være sikre på ikke at have med sådan et samfund at gøre før vi tror på at *apparent time* passer med *real time*. Og da jeg ser at der ikke blandt talemålsundersøgelsens sprogsamfund er den slags idealsamfund, vil jeg stædigt fastholde at longitudinal-studier er løsningen, den eneste løsning som ikke bevidstløst forudsætter at Labov har ret.

Longitudinalundersøgelser er naturligvis meget besværligere at udføre end undersøgelser med en aldersopdelt population men jeg sagde det jo fra starten, jeg har anbragt mig i den situation at jeg er den der stiller alle de urimelige krav.

Men dermed er det ikke slut, for der er endnu et problem tilbage, et problem som ligger i selve det at ville studere sprogændringer. Jeg spørger: Hvornår er en ændring indtruffet?

Jeg kunne også have spurgt: Hvad skal der til for at vi regner en ændring for gennemført?

Baggrunden for at stille det spørgsmål er to sociolingvistiske oplevelser jeg har haft sammen med Inge Lise Pedersen, den ene teoretisk, den anden empirisk. Først den teoretiske: For nogle år siden var den australske sociolingvist Barbara Horvath på besøg i Lingvistikredsen. Hun holdt her et fremragende foredrag som gjorde et stort indtryk på de tilstedeværende. I kort begreb viste hun at svaret på om en ændring var gennemført, om der altså var sket en sprogforandring, ikke kunne gives før man havde defineret sit sprogsamfund. Udgangspunktet var nogle varianter i engelsk som kunne vises at have været varianter så længe vi har haft oplysninger om sådanne. Det betyder ikke at de ikke er kategoriske nogle steder men de synes at være latente, at være muligheder for variation som favoriseres af den engelske rammestruktur.

En lignende oplevelse var det da Inge Lise og jeg gik i gang med den ovenfor nævnte undersøgelse af hovedsætningsordstilling i underordnede sætninger. Denne struktur var den oprindelige i nordisk fandt vi straks ud af, og der er et større problem med at redegøre for hvorfor ledsætnings- eller bisætningsledfølgen overhovedet kom til at se sådan ud som den så faktisk i løbet af en 6-700 år lang udvikling endte med at se ud. Da vi så samtidig bl.a. af gode venner og kolleger så os forsynet med flere eksempler på at strukturen med hovedsætningsledfølge i en afhængig sætning også dukker op flere og flere steder i moderne skriftsprog kunne vi nemt få sympati for en sprogforandringsteori som nærmest kan karakteriseres som en rammestruktur som er stabil, med en række variationsmuligheder som så udnyttes til forskellig tid af forskellige grupper.

Denne teori er jo åbenlyst i strid med den kendsgerning at sprog faktisk forandrer sig og at vi nemt kan se forskel på dansk skriftsprog fra før 1530 og dansk skriftsprog efter og så dansk skrift nu. Det må så betyde at der er strukturer der ikke bliver gjort færdige, som så at sige aldrig ender med at gro fast men forbliver variationsmuligheder, mens der er andre strukturer som relativt hurtigt falder på plads som kategoriske, men altså netop nye.

Det store spørgsmål er så hvilke strukturer der er af hvilken type.

Hvordan redegør vi for vores fund?

Når nu vi har gennemført det store projekt, når nu I har gennemført det store talemålsprojekt, rejser der sig et lige så besværligt spørgsmål som alle dem jeg nu har forsøgt at sætte lus i skindpelsen med: Hvordan skal det her afrapporteres? Jeg tænker ikke på om det skal komme i stift bind eller på engelsk men på hvilken form sociolingvistiske resultater ideelt skal have.

Det labovianske paradigme udartede ofte, således også i dele af Københavnerreporten, til at blive en nærmest lammende samling kommenterede statistikker. Det er én form men den har den store svaghed at man mister overblikket over den sprogform der er fundet frem til. Hvis ikke der skrives en slags grammatikker for de sprogformer, koder eller ej, informant-erne bruger, så får vi kun brikker til en mosaik. Det der forandrer sig, er jo kun en del af sproget og det er uhyre vigtigt at skildre forandringerne på baggrund af det der netop er forblevet konstant, om ikke for andet så fordi det kan afføde spændende hypoteser om hvad der kan forandre sig og hvad der ikke kan. Vi ønsker altså at få et indblik i hele sproget, hele det fonetiske system og hele det syntaktiske system, men igen: hvordan gøre rede for variationerne. Det tekniske hjælpemiddel man opfandt i 70'erne var den variable regel. Jeg har i andre sammenhænge forsøgt at følge den variable regels op-

stigning og fald (Gregersen 1998) men har ladet mig fortælle at en hel del af de foredrag der leveres når den hårde kerne mødes til NWAIVE-møderne stadig benytter David Sankoffs Varbrul-program og det er netop bygget på begrebet variable regler. Så helt død er den afdøde ikke endnu.

Variable regler bør dog afgang fuldstændig ved døden for de blander to niveauer sammen som bør holdes adskilt i beskrivelsen, nemlig individniveauet og sprogsamfundsniveauet. Man kan ikke skrive en grammatik for et sprogsamfund og så indføje nederst i regelhierarkiet regler der skal kunne forudsige hvordan enkeltindivider i kraft af deres sociale baggrund vil realisere de subfonemiske størrelser. Det kan man ikke fordi man i den anden grammatik, den der er ikkevariabel, ikke har oplysninger om talerbaggrund men giver regler for sprogsamfundet som helhed.

Problemet bliver naturligvis akut på en anden måde hvis man afviser de kvantitative metoder sådan som det tilnærmelsesvis gøres i projektbeskrivelsen for talemålsundersøgelsen. Hvordan skal resultaterne så fremlægges i en form som muliggør sammenligninger for hele landet. En mulighed er at udvide begrebet *case* til at omfatte grundige portrætter af typiske eller eksemplariske enkeltpersoner som kan bruges som helte og heltinder i en spændende fortalt historie om dialektudjævningen og forskelle i sprogholdninger i de forskellige egne af Norge. I de seneste år har flere af de førende sociolingvister nærmet sig til en sådan nærmest antropologisk fremstillingsteknik og jeg tror den har potentialer også i denne sammenhæng.

Et særligt problem som man ikke undgår ved denne fremstillingsteknik, er det genkommende hvordan forholdet mellem sociolingvistik og lingvistik er. Er sociolingvistik en underafdeling af funktionel grammatik og findes der en sådan for norsk, så er det jo en given sag hvilket paradigme der skal bidrages til, men hvis man går i seng med fjenden, som der lægges op til i den lette flirt med parameterteorien, så er sagen en

anden, så vil man måtte redegøre for forholdet mellem det invariable og det variable i selve fremstillingen.

Det politiske

Det politiske var den oprindelige begrundelse for at lave sociolingvistik. På nettet ligger der et interessant dokument med titlen 'How I got into linguistics and what I got out of it'. Det er skrevet af William Labov. Et sted står der:

When I decided to return to the university, I had in mind some research on the English language. From what I had learned about the small, new field of linguistics, it seemed to be an exciting one, consisting mostly of young people with strong opinions who spent most of their time arguing with each other. When I found that they were also drawing most of their data out of their heads, I thought that I could do better. I would make good capital of the resources I had gained in industry. I would develop an empirical linguistics, based on what people actually say, and tested by the experimental techniques of the laboratory. I didn't realize it then, but I was also bringing to linguistics two other resources that were missing in the university: the belief that working class people have a lot to say, and that there is such a thing as being right or being wrong.

Som man kan se er det politiske moment her koblet, sådan som det tit er i Amerika, med en stærkt moralsk attitude til viden-skab; der står faktisk ikke at der er forskel på sandhed og løgn men på at have ret og ikke at have ret. Det er derfor både spændende og ironisk når en yngre generation af sociolingvister og antropologer anført af den alledstedsnærværende Deborah Cameron velargumenteret gør op med labov-skolens indsats. Hvad har de egentlig ydet for deres informanter, spørger Cameron, som også John Rickford i et *soul searching* paper senere gjorde det. Hvad får forskningens objekter, informanterne egentlig ud af det her? (Cameron m.fl. 1993 (1997), Rickford 1997).

Det de fik ud af det, var efter min mening en vigtig ideologisk (og moralsk) belæring nemlig at skyde begrebet om et klasse-neutralt standardtalesprog ned, men det er ikke en pointe der er nogen særlig fremtid i at sælge her i Norge hvor den slags har været almindelig kendt i århundreder. Hvilket politisk potentiale ligger der så i at *kæmpe for informanterne*, dvs. at benytte den *empowerment*-strategi som Cameron med flere anbefaler og hvad indebærer det egentlig?

Jeg har naturligvis ikke noget svar på talemålsprojektets vegne, hvad jeg da heller ikke har hverken ret til eller mulighed for, men jeg kan tage et skridt til siden og observere at der hvor sprogkampen lige nu står hårdest i Danmark (og her tror jeg at Danmark og Norge er stillet lige) er omkring de nye danske sprogbrugeres sprog. Hvornår taler en indvandrer til Danmark dansk nok til at kunne få opholdstilladelse? Den slags skal afgøres af politiet (og de er så vidt jeg ved ikke uddannet i sociolingvistik, men det kan jo være de er det i Norge) og det kan vel være et spørgsmål om liv og død. For mig at se er det en skam at dansk som fremmed- og andetsprog (og norsk som fremmed- og andetsprog?) er blevet til et særligt område. Det er sociolingvistik, er det, og vi sociolingvister har pligt til at blande os i den sprogkamp også. Det er mig derfor uforståeligt at det i talemålsprojektets projektbeskrivelse eksplicit ud nævnes som vigtigt – men samtidig udelukkes fra synsfeltet.

Jeg tror jeg stopper mine forsøg på provokationer her. Læseren bedes huske at alt hvad jeg har sagt, er fremsat til overvejelse lige nu, nu hvor projektet begynder. Der er ikke noget så sjovt som diskussionerne i begyndelsen om hvordan design og sammenhæng i et projekt skal se ud. Jeg kan derfor slutte med at sige et stilfærdigt men af hjertet ment: Til lykke til norsk sprogvidenskab! Talemålsprojektet kan med det oplæg, den sammensætning og den bemand- og bekvinding det har, ikke undgå at blive netop det - til stor lykke for norsk sprogvidenskab.

Udskrift af to mundtlige fortællinger fra Nyboder-projektet (1987). Fortællingerne drejer sig begge om informanternes kat (informanterne er bror og søster):

Inf.1: den er flot P det er også en Russian Blue [ler] P

Inf.2: denT skulle være omkring

Inf.1: halvfems procent ægte

Inf.1: ja det er en jeg købte oppe i Vedbæk P hvor jeg arbejdede der var der Tslået sådan en masse annoncer op rundt omkring ik' på posthuset og hos bageren og jeg ved ikke hvad alle steder om at der katte til salg P så stod der atT mo-mormoren var racekat PP ja jeg var ligeglad om den havde stamtavle alt sådan noget går jeg ikke så højt op i vel P så spurgte jeg så om jeg ikke kunne komme ind og se den det kunne jeg godt P så sagde jeg jeg ville gerne have den grå jaT jeg vidste ikke hvordan den så ud det stod der bare der stod der var enT to sorte og en grå lille sort kat ik' nå jeg vil godt have den grå PP så da jeg så ham her blev jeg helt sådan P jeg ville have ham P jeg skyndte mig at betale de tredive

Inf.2: han var også sød

Inf.1: kroner og komme ud ad døren

Inf.2: men den var den var ikke større end sådan her da da hun fik den hjem

Inf.1: den var tolv uger

Inf.2: det var en lille kugle P

Inf.1: så gik vi jeg gik med mor og far ud og købte for tolvhundrede kroner inden katten overhovedet var kommet ind ad døren [ler] der skulle jo tissebakke og madskål og mad ogT kradsebrædt og hvad vi ellers skulle have til den det er jo dyrt at starte op helt fra bund og jeg har jo aldrig haft kæledyr på i den forstand der P så det PP

Inf.2: så skal den jo

også til dyrlæge og alt sådan noget har den været den skulle jo vaccineres og P

Inf.1: det er så dyrt den var fin da vi

kom ind til dyrlægen så tog jeg NAVN med ik' fordi jeg er ikke så meget for sådan noget med læger vel og så sagde hun nåT jeg ville gerne vide om det var en dreng eller pige fordi vi P hun P vi slog op i en bog så stod der det var en Russian Blue ik' så skal den hedde noget russisk så kom hun til at hedde Zarina for vi troede det var en hun P så kom hun så sagde hun den var nok en sød en lille hankat du har P ja P nå hvad hedder den jaT den Inf.2:

det er en sød lille dreng nå

Inf.1: den hed Zarina da vi kom nu hedder han Zar blev vi så enige om

Litteratur

- Bell, Allan. 1997. Language Style as Audience Design. I Coupland og Jaworski (red.): *Sociolinguistics, A Reader and Coursebook*, Modern Linguistics Series. 240–250. Macmillan.
- Cameron, Deborah. 1990. Demythologizing Sociolinguistics: Why Language does not reflect Society. I Joseph and Taylor (red.) *Ideologies of Language*. 79–93. Routledge. Optrykt i Coupland og Jaworski (red.). 1997. *Sociolinguistics, A Reader and Coursebook*, Modern Linguistics Series. 55–67. Macmillan.
- Cameron, Deborah, Elizabeth Frazer, Penelope Harvey, Ben Rampton og Kay Richardson. 1993. Ethics, Advocacy and Empowerment in Researching Language. I *Language and Communication* 13, 2. 81–94. Pergamon Press. Optrykt i Coupland og Jaworski (eds.). 1997. *Sociolinguistics, A Reader and Coursebook*, Modern Linguistics Series. 145–162. Macmillan.
- Chambers, J. K. 1995. *Sociolinguistic Theory. Linguistic Variation and its Social Significance*. Blackwell.
- Coupland, Nikolas. 1984. Style-shifting in a Cardiff work-setting. *Language in Society* 9. 1–12.
- Fairclough, Norman. 1995/6. Discourse across disciplines: discourse analysis in researching social change. I Mauranen og Sajavaara (red.) *AILA Review No. 12: Applied Linguistics Across Disciplines*. 3–17.
- Gregersen, Frans. 1994. Sociolingvistikens betydning: *Festskrift til Mogens Baumann Larsen* i anledning af hans 60-årsdag. 9–17. Aalborg: Aalborg Universitet.
- Gregersen, Frans. 1998. Review of Rajendra Singh (red.). Toward a Critical Sociolinguistics: *Acta Linguistica Hafniensia* 30. 241–253. Reitzel.
- Gregersen, Frans og Inge Lise Pedersen. 1997. Om hovedsætningsordstilling i bisætninger: *Danske folkemål* 39. 55–112. Reitzel.
- Hasan, Ruqaiya. 1989. Semantic Variation and Sociolinguistics: *Australian Journal of Linguistics* 9. 221–275.
- Hawkins, John. 1994. *A Performance Theory of Order and Constituency*. Cambridge Studies in Linguistics 73. Cambridge University Press.

- Heegaard, Jan, Ulrik Hvilshøj og Erik Møller. 1995. Det sociolingvistiske interviews anvendelighed: *Danske folkemål* 37, 3–60. Reitzel.
- Labov, William. 1963. The Social Motivation of a Sound Change: *Word* 19. 273–309. Optrykt i Labov. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. 1–42. University of Pennsylvania Press
- Labov, William. 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Center for Applied Linguistics
- Martin, Karin A. 1998. Becoming a gendered body: practices of preschools: *American Sociological Review*. 494–511.
- Meyerhoff, Miriam. 1998. Accomodating your data: the use and misuse of accomodation theory in sociolinguistics: *Language and Communication* 18. 205–225. Pergamon Press
- Møller, Erik. 1993. *Mundtlig fortælling*. C.A.Reitzel.
- Rickford, John R. 1997. Unequal partnership: Sociolinguistics and the African American speech community: *Language in Society* 26. 161–197.
- Weinreich, Uriel. 1953. *Languages in Contact. Findings and Problems*. Mouton.
- Wolfson, Nessa. 1976. Speech event and natural speech: some implications for sociolinguistic methodology: *Language in Society* 5. 189–209.